

glacis (fr. 'sima terep, enyhe lejtő')

A szó legelterjedtebb magyar fordítása szerint vársk: a →várak külső oldalán létesített magas földsánc és az annak pereme előtt az előterep felé hosszan elnyúló, abba belesimuló, tűzfegyverekkel akadálytalanul pásztázható sík lejtő. A ~ a késő középkori városerődítések idején fejlődött ki. Kialakításánál az a cél vezette a várépítéseket, hogy a legkülső védművek előtt húzódó területet a védők lövegei számára belőhetővé tegyék.

Domokos György

Glirius, Matthias (Vehe; Ballenberg, 1545?–Gretzyl, 1590. dec. 23.)

Teológus, az erdélyi unit.-ok körében kialakuló szombatos irányzat megalapítója. 1569–70-ben pfalzi ref. papként ismerkedett meg az erdélyi antitrinitárius kiadványokkal, s lett tagja Adam Neusserrel és Johann Sylvanusszal az itt megalakuló szentháromság-tagadó körnek. A kör tagjait 1570-ben letartóztatták. Amikor 1571-ben szabadult, kiutasították a pfalzi fejedelemségből. Kölnben hebraisztikai tanulmányokat folytatott, elsajátította a zsidó exegetika módszereit. 1578-ban Erdélybe utazott, s a kolozsvári iskola lektora lett. Vlsz. itt ismerkedett meg Jacobus →Palaeologus és Johann →Sommer műveivel, és itt került kapcsolatba →Dávid Ferencsel, akire élete utolsó esztendejében erősen hatottak ~ nézetei. 1578 végén elvesztette állását, s 1579 elején Lengyelo.-ba távozott.

Legfontosabb művei a német nyelvű, nyomtatásban is megjelent *Mattanjah* (Istenismeret; Dansenbruck, 1578), továbbá Josef Albo középkori zsidó filozófus *Sefer ha-iqqarim* c. művének latin fordítása, amely kéziratban maradt. Az 1580-as évek elején →Eössi András környezetében mindkét műből magyar nyelvű fordításrészletek és kivonatok készültek, s ezek lettek a későbbi szombatos értekezések és tanítóénekek forrásai. Ugyancsak az erdélyi szombatos iratok üdizik a János-evangélium bevezetőjéhez írott magyarázatát, ennek szövege azonban elveszett. 1580-ban Palaeologus számára szolgáltatott adatokat a *Defensio*

Francisci Davidis megszerkesztéséhez, s vlsz. ő rendezte sajtó alá Dávid Ferenc védőiratának 1581. és 1582. évi krakkói kiadásait. 1582–83-ban Theodosius Schimberg álnéven Krakkóban kiadta Johann Sommer teológiai műveit és Sommer *Tractatusai* között egy saját iratát is (*De clamatiuncula*). Az 1580-as évek második felében visszatért Németo.-ba, s tanait Németo. nyugati tartományaiban és Hollandiában próbálta terjeszteni. 1590-ben letartóztatták, börtönben halt meg.

Sommer és Palaeologus radikális antitrinitárius nézeteit fejlesztette tovább judaizáns szellemben. Úgy vélte, ha a zsidók is elfogadnák, hogy az embernek tekintett Názáreti Jézust Isten Messiásnak küldötte el, kiiktathatók lennének a nagy teológiai nézeteltérések. Dogmatikájának további lényeges pontja volt, hogy az ótestamentumi parancsok érvényességén Jézus nem változtatott. Ez volt a szombatosok számára a kiindulópont, ám maga ~ még nem foglalkozott azzal, miként lehetne meghonosítani a keresztyének között a zsidó rituális szokásokat.

Kiad. és irod.: Róbert DÁN, *Matthias Vehe-Glirius, life and work of a radical Antitrinitarian, with his collected writings*, Bp.–Leiden, 1982; Matthias VEHE-GLIRIUS, *Istenismeret és más írások*, ford. RUTTNER Tamás, utószó DÁN Róbert, Bp., 1984 (válogatás műveiből); Sina RAUSCHENBACH, *Der Antitrinitarier Matthias Vehe-Glirius*, in Uő, *Josef Albo (um 1380–1444). Jüdische Philosophie und christliche Kontroverstheologie in der frühen Neuzeit*, Leiden–Boston–Köln, 2002 (Studies in European Judaism, 3).

Balázs Mihály

glossza (magyar nyelvű)

Idegen nyelvű kéziratoss vagy nyomtatott könyvekbe bejegyzett, egyes szavakhoz, kifejezésekhez fűződő magyar értelmezés, magyarázat. A →Szenci Molnár Albert →szótárának megjelenése (1610) előtti időből mintegy 35 olyan kódex vagy nyomtatvány ismert, amelyben ~k találhatóak. Gyakoriak a lelkipásztori gyakorlattal összefüggő kiegészítések: a Szentírásban vagy más vallásos szövegekben szereplő egyes szavak, fogalmak

magyar megfelelői. Több emlék tartalmazza – természetrajzi munkák kiegészítéseként – növények, állatok és gyógyszerek magyar nevét. Első ismert emlékünkhöz a *Vatikáni Glosszák* (1290 k.): bejegyzője egy szentbeszéd distinkciójának négy tagját fordította le egy-egy magyar igével. A legtöbb ~ a →*Sermones dominicales* c. latin szentbeszédgyűjteményben maradt fenn, melynek két kézíratos másolata készült, a terjedelmesebb *Budapesti Kódex* (1456 k.) és a *Németújvári Kódex* (1470). A két másolatban összesen 6200 magyar szó szerepel.

Kiad.: *Sermones dominicales. Két 15. századból származó magyar glosszák latin codex*, I–II, kiad. SZILÁDY Áron, Bp., 1910.

Irod.: JAKUBOVICH Emil, PAIS Dezső, *Ómagyar olvasókönyv*, Pécs, 1929; MOLNÁR József, SIMON Györgyi, *Magyar nyelvemlékek*, Bp., ³1980; *Régi magyar glosszárium*, szerk. BERRÁR Jolán, KÁROLY Sándor, Bp., 1984.

Bartók István

gluga →szürköpönyeg

gobelin

A francia királyi udvar számára dolgozó, 1662-ben alapított Manufacture des Gobelins-ben készült →kárpitok elnevezése. A kárpitszövő műhely onnan kapta a nevét, hogy a 15. sz. óta kelmeffestéssel foglalkozó Gobelin család telkén létesült. A ~ szó a magyar szóhasználatban csak a 19. sz. elején jelent meg. A szövött, ill. hímzett képes kárpitok összefoglaló neveként való használata helytelen.

Pásztor Emese

Gode Lajos (Boroszló, ?–Pozsony, 1758/59)

Szobrász. 1732-ben Bécsben, az akadémian tanult, Pozsonyban Georg Raphael →Donner tanítványa volt. Donner segédjeként részt vett mestere utolsó munkájának, a gurki székesegyház szobrászati díszítésének készítésében. Donner halála után Pozsonyban telepedett le, s 1752-ben polgárjogot is nyert. Akárcsak egykor mesterét, őt is Esterházy Imre esztergomi érsek támogatta, de foglalkoztatták a mo.-i jezsuiták – a győri je-

zsuita templom szószéke (1749), a pozsonyi jezsuita templom szószéke (1753) – és a gr. Esterházy család is – a tatai főoltár tabernákulum (1748), Esterházy József országbíró kismartoni castrum dolorisa (1748). A cseklési Esterházy-kastély átépítésében ~ az építész →Fellner Jakab munkájában is közreműködött. Az említett helyeken kívül dolgozott Trencsénben, Nagyigmádon és Majkon is. Legszebb művei – pl. a d’Onnel-síremlék a pozsonyi irgalmasok templomában (1743), a trencsényi Illésházy-kápolna oltára és Illésházy József síremléke (1750–53) vagy a pozsonyi klarissza templom oltára (1758 k.) – a donneri hagyomány kiváló továbbvivőjének mutatják. 1758 u. nem ismerjük már munkáit. Talán fiai lehetnek az 1776–79 között Rozsnyón feltűnt G. József, János és Ferenc.

Irod.: RÉVHELYI Elemér, *Adatok Gode Lajos művészetéhez*, in *Művészettörténeti tanulmányok. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség évkönyve 1953*, Bp., 1954; AGGHÁZY, 1959, I, 91–96, 200; MARIA MALIKOVA, *Die Schule Georg Raphael Donners in der Slowakei*, Mitteilungen der Österreichischen Galerie, 17(1973); Magda KELETI, *Neskorá renesancia, manierizmus, barok v zbierkach SNG*, Bratislava, é. n. [1987], 175–176; *Barokk művészet Közép-Európában*, 1993, 408.

Kovács Péter

Goebel, Johann (Segesvár, ?–Segesvár, 1640 k.)

A Kemény József által kiadott német nyelvű segesvári városi krónika (*Chronica Civitatis Schaesburgiensis 1514–1663*, kiadva: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, II, Kolozsvár, 1840) tévesen feltételezett szerzője. Fabritius Károly és az ő nyomán Bartóniek Emma úgy véli, hogy Georg Wachsmann Senior a mű (egyik) írója.

Irod.: KARL FABRITIUS, *Die Schässburger Chronisten des 17. Jahrhunderts*, in Uő, *Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtschreibers Georg Krauss*, II, Wien, 1864 (Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores, 3–4); BARTONIEK, 1975, 180, 182.

Jánoska Amália